
**ԶՐՈՍԱՇՐՋԱՅԻՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՏՈՒՑՄԱՆ
ՊԱՅՄԱՆԱԳԻՐԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՊԱՅՄԱՆԱԳԻՐ, ԵՎ ԴՐԱ
ԱՌԱՐԿԱՅԻ ՈՐՈՇ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ**

ՍԱՂՈՅԱՆ ԵՎԱ

ՀՀ գլխավոր դատախազի խորհրդական,
Երևանի պետական համալսարանի իրավագիտության
ֆակուլտետի Քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի դասախոս
DOI: 10.63925/18294847-2026.bl21-16

Համառոտագիր. Հոդվածը նվիրված է զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցման պայմանագրի իրավական բնույթի, ինչպես նաև այդ պայմանագրի առարկային առնչվող հիմնախնդիրների ուսումնասիրությանը: «Զբոսաշրջության մասին» ՀՀ օրենքում ամրագրված՝ զբոսաշրջային փաթեթի պայմանագրի իրավական բնորոշման վերլուծության արդյունքում հեղինակը շեշտում է, որ զբոսաշրջային փաթեթը՝ որպես քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտ, ծառայությունների ամբողջություն է, ուստի դրա վերաբերյալ «իրացում» կամ «վաճառք» եզրույթների կիրառումն արդարացված չէ: Միաժամանակ հոդվածում հիմնավորվում է, որ այս պայմանագրի առարկան ոչ միայն զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների կողմից մատուցվող զբոսաշրջային ծառայությունը կամ այդ ծառայությունների համալիրն է, այլև երրորդ անձանց կողմից մատուցվող զբոսաշրջային ծառայություններից բաղկացած զբոսաշրջային փաթեթի կամ տուրի շրջանակներում սպառողների ճանապարհորդությունը կամ առանձին զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցումը կազմակերպելու ծառայությունը, ուստի առաջարկվում է կողմերի միջև կնքվող պայմանագրի այնպիսի համապարփակ բնորոշում, որը համահունչ կլինի սպառողներին մատուցվող ծառայությունների ցանկացած շրջանակին:

Բանալի բառեր. զբոսաշրջային փաթեթ, զբոսաշրջային ծառայություն, ճանապարհորդության կազմակերպում, զբոսաշրջիկ, զբոսաշրջային օպերատոր, զբոսաշրջային պայմանագիր:

«Քաղաքացիական օրենսգիրքը¹, ծառայությունների վճարովի մատուցման պայմանագրի իրավական կարգավորմանը նվիրելով առանձին գլուխ, ամրագրում է, որ այդ գլխի կանոնները, ի թիվս Օրենսգրքում թվարկված այլ ծառայությունների, կիրառվում են նաև զբոսաշրջիկության ծառայության պայմանագրի նկատմամբ (Քաղ. օր., հոդված 777, մաս 3):

Ծառայությունների վճարովի մատուցման պայմանագրով մի կողմը՝ կատարողը, պարտավորվում է մյուս կողմի՝ պատվիրատուի առաջադրանքով ծառայություններ մատուցել (կատարել որոշակի գործողություններ կամ իրականացնել որոշակի գործունեություն), իսկ պատվիրատուն պարտավորվում է վճարել այդ ծառայությունների համար (Քաղ. օր., հոդված 777, մաս 1):

Քաղաքացիներին մատուցվող տարատեսակ ծառայությունների համար ընդհանուր այս կանոնը զբոսաշրջային ծառայությունների դեպքում ունի մի շարք առանձնահատկություններ: Դա է պատճառը, որ զբոսաշրջության իրավահարաբերությունները կարգավորվում են առանձին օրենքով՝ «Զբոսաշրջության մասին» ՀՀ օրենքով²: Ի տարբերություն «Զբոսաշրջության և զբոսաշրջային գործունեության մասին» ՀՀ նախկին օրենքի³, որը միայն հպանցիկ էր անդրադառնում այս բնագավառում պայմանագրային հարաբերություններին՝ նոր Օրենքով փորձ է արվել առավել մանրամասնել դրանց կանոնակարգումը:

Այսպես, Օրենքը, սպառողի հետ կնքվող պայմանագիրն անվանելով **զբոսաշրջային փաթեթի պայմանագիր**, այն բնորոշում է որպես մեկ միասնական կամ առանձնացված պայմանագրեր, որոնք ներառում են միևնույն այցելության ընթացքում մատուցվող զբոսաշրջային ծառայությունների պայմանները (հոդված 3, մաս 1, կետ 13): Այս բնորոշումից դժվար է պատկերացում կազմել նշված պայմանագրի տեսակի մասին, իսկ դրա անվանումից բխում է, որ այդ պայմանագրի շրջանակներում կողմերի իրավահարաբերությունների օբյեկտը զբոսաշրջային փաթեթն է, այսինքն՝ միևնույն այցելության ընթացքում առնվազն երկու տարբեր տեսակի զբոսաշրջային

¹ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգիրք, ՀՕ-239, ընդունվել է 05.05.1998 թ., ուժի մեջ մտել՝ 01.01.1999 թ., ՀՀՊՏ 1998.08.10/17(50); այսուհետ նաև՝ Օրենսգիրք, Քաղ. օր.:

² Տե՛ս «Զբոսաշրջության մասին» ՀՀ օրենք, ՀՕ-4-Ն, ընդունվել է 22.12.2023 թ., ուժի մեջ է մտել 01.09.2024 թ., սկզբնաղբյուրը՝ միասնական կայք 2024.01.9-2024.01.21, այսուհետ նաև՝ Օրենք:

³ Տե՛ս «Զբոսաշրջության և զբոսաշրջային գործունեության մասին» ՀՀ օրենք, ՀՕ-11-Ն, ընդունվել է 17.12.2003 թ., ուժի մեջ մտել՝ 08.02.2004 թ., ուժը կորցրել է 01.09.2024 թ., ՀՀՊՏ 2004.01.29/6(305) Հոդ.106:

ծառայությունների համալիրը, եթե դրանք համակցվում են (ներառյալ զբոսաշրջիկի ընտրությամբ) զբոսաշրջային գործունեության միևնույն սուբյեկտի կողմից նախքան զբոսաշրջային փաթեթի մեկ միասնական պայմանագիր կնքելը, կամ առանձնացված պայմանագրեր կնքելու դեպքում այդ զբոսաշրջային ծառայությունները՝

ա. ձեռք են բերվում զբոսաշրջային գործունեության միևնույն սուբյեկտից և համակցվում են մինչև գործարքի վճարման համար համաձայնություն տալը կամ

բ. առաջարկվում, իրացվում են, կամ դրանց դիմաց վճարումը կատարվում է պայմանագրի ամբողջական գնով, իսկ առանձնացված պայմանագրերի դեպքում՝ այդ պայմանագրերի հանրագումարով (ներառական գին), կամ

գ. գովազդվում կամ իրացվում է «զբոսաշրջային փաթեթ», կամ նմանատիպ այլ եզրույթի կիրառմամբ, կամ

դ. զբոսաշրջիկի հետ պայմանագիր կնքելուց հետո համակցվում են զբոսաշրջիկի ընտրությամբ կամ

ե. ձեռք են բերվում զբոսաշրջային գործունեության տարբեր սուբյեկտներից միմյանց հետ կապված առցանց ամրագրման ընթացակարգերով⁴, երբ զբոսաշրջիկի հետ առաջին պայմանագիրը կնքած անձի կողմից զբոսաշրջիկի անձնական տվյալները, էլեկտրոնային փոստի հասցեն և վճարման պայմանները փոխանցվում են ծառայություններ մատուցող երրորդ անձանց, իսկ ծառայություններ մատուցող երրորդ անձանց հետ պայմանագրերը կնքվում են առաջին զբոսաշրջային ծառայության ամրագրման հաստատումից հետո՝ 24 ժամվա ընթացքում (Օրենք, հոդված 3, մաս 1, կետ 12):

Առաջին հայացքից խրթին այս հասկացությունը զբոսաշրջային փաթեթի՝ «Փաթեթային ճանապարհորդությունների և առնչվող ճանապարհորդական համաձայնությունների մասին» Եվրոպական խորհրդի և Խորհրդարանի 2015 թվականի նոյեմբերի 25-ի դիրեկտիվով⁵ սահմանված բնորոշման վերարտադրությունն է, ուստի այն անհրաժեշտ է վերլուծել ԵՄ օրենսդրի տրամաբանության լույսի ներքո: Այսպես, Դիրեկտիվը մեկնաբանող Եվրոպացի հեղինակներն ընդգծում են, որ նոր դիրեկտիվը, ի

⁴Միջազգային պրակտիկայում այս փաթեթները հայտնի են Click-through packages անվամբ:

⁵Directive (EU) 2015/2302 of the European Parliament and of the Council of November 25, 2015 “**On Package Travel and Linked Travel Arrangements**”, Amending Regulation (EC) No 2006/2004 and Directive 2011/83/EU of the European Parliament and of the Council and Repealing Council Directive 90/314/EEC, (այսուհետ նաև՝ Դիրեկտիվ կամ ԵՄ դիրեկտիվ):

տարբերություն իր իրավանախորդի, զգալիորեն ընդլայնել է զբոսաշրջային փաթեթի հասկացությունը՝ ավանդական ստատիկ փաթեթներից բացի ընդգրկելով նաև այսպես կոչված «դինամիկ փաթեթները»⁶:

Ինչպես կարելի է նկատել զբոսաշրջային փաթեթի օրենսդրական բնորոշումից, օրենսդիրը, ԵՄ դիրեկտիվին համապատասխան, ամրագրել է, որ առանձին ծառայություններ մատուցողների հետ պայմանագրեր կնքելու դեպքում նույնպես զբոսաշրջային ծառայությունների համալիրները կարող են կազմել զբոսաշրջային փաթեթ: Այսպիսով զբոսաշրջային փաթեթի բնորոշումը թույլ է տալիս առանձնացնել փաթեթների երկու տեսակ՝ նրանք, որոնք ձեռք են բերվել շուկայի մեկ պրոֆեսիոնալ մասնակցի հետ կնքված պայմանագրի հիման վրա, և նրանք, որոնք ձևավորվել են առանձին պայմանագրերի հիման վրա⁷, եթե դրանք բավարարում են Օրենքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 12-րդ կետով թվարկված պայմաններից որևէ մեկին:

Միևնույն ժամանակ, Օրենքը, սահմանելով զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների՝ զբոսաշրջային օպերատորի և զբոսաշրջային գործակալի հասկացությունները, նրանցից առաջինին բնորոշում է որպես իրավաբանական անձ, որը ձևավորում և անմիջականորեն կամ զբոսաշրջային գործունեության այլ սուբյեկտի միջոցով կամ զբոսաշրջային գործունեության մեկ այլ սուբյեկտի հետ համատեղ հանդես գալով **իրացնում կամ առաջարկում է զբոսաշրջային փաթեթ, տուր կամ այլ առանձին զբոսաշրջային ծառայություններ** կամ փոխանցում է զբոսաշրջիկի տվյալները զբոսաշրջային գործունեության մեկ այլ սուբյեկտի, իսկ երկրորդին՝ զբոսաշրջային օպերատոր չհանդիսացող իրավաբանական անձ կամ անհատ ձեռնարկատեր, որն անհատ զբոսաշրջիկին կամ զբոսաշրջիկների խմբին **տրամադրում է զբոսաշրջությանը վերաբերող խորհրդատվություն կամ առաջարկում, կամ վաճառում է** զբոսաշրջային օպերատորի ձևավորած զբոսաշրջային փաթեթ կամ առանձին զբոսաշրջային ծառայություններ (հոդված 3, մաս 1, կետեր 19 և 20):

⁶Իսպանական գրականության մեջ դինամիկ փաթեթները բնորոշվում են որպես զբոսաշրջային արդյունք, որն իրենից ներկայացնում է միևնույն ճանապարհորդության նպատակով համակցված ծառայություններ, որոնք համակցում է զբոսաշրջիկն ինքը՝ մեկ կամ մի քանի կայքերի միջոցով, որոնց նա հղում է ստանում հիմնական կայքէջից, (տե՛ս **Carlos Torres, Javier Melgosa Arcos, Laurence Jegouzo and others**, Collective Commentary about New Package Travel Directive, ESHT, 2020, էջ 137)

⁷Տե՛ս **Carlos Torres, Javier Melgosa Arcos, Laurence Jegouzo and others**, Collective Commentary about New Package Travel Directive, ESHT, 2020, էջեր 120:

Այս բնորոշումներից ակնհայտ է, որ զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների գործունեությունն զբոսաշրջային փաթեթներից բացի ընդգրկում է նաև առանձին զբոսաշրջային ծառայությունների, իսկ օպերատորի գործունեությունը՝ նաև տուրերի առաջարկը կամ «իրացումը», որի կապակցությամբ կողմերի միջև կնքվող պայմանագրի վերաբերյալ Օրենքում որևէ անդրադարձ չկա: Փաստորեն, քաղաքացիական իրավունքների այս օբյեկտների կապակցությամբ առաջացող պայմանագրային հարաբերություններն Օրենքով կարգավորման չեն ենթարկվել, ինչը նշանակում է, որ դրանք կարգավորվելու են բացառապես Օրենսգրքի՝ ծառայությունների վճարովի մատուցման պայմանագրի նորմերով: Օրենսգիրքը, սակայն, միայն ընդհանուր գծերով է կանոնակարգում ծառայությունների մատուցման իրավահարաբերությունները, որոնք զբոսաշրջային ծառայությունների դեպքում ունեն առանձնահատուկ կարգավորման կարիք:

Մյուս կողմից՝ Օրենքի վկայակոչված նորմերի և Օրենսգրքի 777-րդ հոդվածի համադրման արդյունքում քննարկվող պայմանագրի իրավական բնույթի առնչությամբ կարելի է նկատել որոշ անհամապատասխանություններ: Մասնավորապես՝ Օրենքը զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների գործունեությունը բնութագրում է զբոսաշրջային փաթեթի, տուրի կամ առանձին զբոսաշրջային ծառայությունների **իրացման** կամ **վաճառքի** (զբոսաշրջային գործակալի դեպքում՝ նաև զբոսաշրջությանն առնչվող խորհրդատվություն տրամադրելու) գործունեություն այն դեպքում, երբ ծառայությունների վճարովի մատուցման պայմանագրի՝ Օրենսգրքով սահմանված ու նաև զբոսաշրջիկության ծառայության նկատմամբ կիրառելի հասկացությունից բխում է, որ այդ պարտավորության առարկան **ծառայություն մատուցելն է**, այսինքն՝ որոշակի գործողություններ կատարելը կամ գործունեություն իրականացնելը:

Նման պայմաններում, երբ Օրենսգիրքը կողմերի հարաբերությունները դասում է ծառայությունների վճարովի մատուցման իրավահարաբերությունների թվին, իսկ Օրենքը՝ սահմանում այդ հարաբերությունները միջնորդավորող պայմանագրի բոլորովին այլ բնորոշում՝ «զբոսաշրջային փաթեթի պայմանագիր», որի իրավական բնույթն օրենսդրորեն բացահայտված չէ, միաժամանակ, տուրերի և առանձին զբոսաշրջային ծառայությունների մասին կնքվող պայմանագրի վերաբերյալ որևէ կարգավորում Օրենքով նախատեսված չէ, կողմերի պայմանագրային

հարաբերությունների բնույթի առնչությամբ առաջանում է անորոշություն: Մասնավորապես, հարց է ծագում՝ արդյո՞ք Օրենքով նախատեսված զբոսաշրջային փաթեթի պայմանագիրը հենց Օրենսգրքում հիշատակվող զբոսաշրջիկության ծառայություն մատուցելու պայմանագրի տարատեսակ է, թե՞ խոսքն այլ՝ Օրենսգրքով չնախատեսված պայմանագրի տեսակի մասին է: Այս պայմանագրի իրավական բնույթի շուրջ անորոշությունն էլ ավելի է ընդգծում Օրենքում ավանդաբար առուվաճառքի պայմանագրին բնորոշ «վաճառք» և «իրացում» եզրույթների օգտագործումը:

Հարկ է նշել, որ քննարկվող պայմանագրի իրավական բնույթի վերաբերյալ թե՛ միջազգային փաստաթղթերում⁸, թե՛ տարբեր երկրների օրենսդրություններում, թե՛ իրավաբանական գրականության մեջ միասնական մոտեցում գոյություն չունի: Ընդ որում՝ տեսակետների բազմազանությունը պայմանավորված է ոչ թե սուկ պայմանագրի անվանման շուրջ դիրքորոշումների տարբերությամբ, այլ այս պայմանագրի իրավական բնույթի վերաբերյալ լուրջ իրավական բանավեճերով:

ԵՄ դիրեկտիվի ընդունմամբ Եվրոպական միության երկրների համար նախատեսվել է դրա իմպլեմենտացման պարտականություն, ինչի արդյունքում այդ երկրներն իրենց ներպետական օրենսդրությունն աստիճանաբար համապատասխանեցրել են Դիրեկտիվի պահանջներին՝ կողմերի միջև կնքվող պայմանագիրը բնորոշելով որպես «փաթեթային ճանապարհորդության պայմանագիր» (package travel contract)⁹: Մինչդեռ հետխորհրդային երկրները որդեգրել են Եվրոպականից որոշակիորեն տարբերվող մոտեցում¹⁰:

⁸«**Ճանապարհորդության վերաբերյալ գործարքի մասին**» Բրյուսելի կոնվենցիան օգտագործում է «ճանապարհորդության գործարք» և «ճանապարհորդության վաճառքի միջնորդային գործարք» եզրույթները, (տե՛ս **International Convention on Travel Contracts, Brussels, April 23, 1970, կետ 1**): Եվրոպական Միության «**Համալիր ճանապարհորդությունների, տուրերի և հանգստի մասին**» դիրեկտիվն այս պայմանագիրը բնորոշում էր սպառողին կազմակերպչի և/կամ միջնորդի հետ կապող համաձայնություն (տե՛ս **Council Directive 90/314/EEC of June 13, 1990 On Package Travel, Package Holidays and Package Tours**, հոդված 2): «**Փաթեթային ճանապարհորդությունների և առնչվող ճանապարհորդական համաձայնությունների մասին**» Եվրոպական Միության 2015 թվականի նոյեմբերի 25-ի նոր դիրեկտիվը կիրառում է «զբոսաշրջային փաթեթի պայմանագիր» եզրույթը (տե՛ս ԵՄ դիրեկտիվ, հոդված 3):

⁹http://www.travlaw.co.uk/blog_posts/implementation-package-travel-directive-2015-1st-july-2018:

¹⁰Օրինակ՝ **Ուկրաինայի** օրենսդրությամբ զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտի և սպառողի միջև կնքվող պայմանագիրն անվանվում է «զբոսաշրջային սպասարկման պայմանագիր» (Закон Украины «О туризме» от 15.09.1995 г., հոդված 20); **Բելառուսի** զբոսաշրջային օրենքում՝ «զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցման պայմանագիր» (Закон Республики Беларусь «О туризме» от 11.11.2021 г., № 129-3, հոդված 22); **Ռուսաստանի Դաշնության զբոսաշրջային օրենքում**՝ «զբոսաշրջային արդյունքի իրացման պայմանագիր» (Федеральный закон «Об основах туристской деятельности в Российской

Այս առնչությամբ գրականության մեջ առկա տեսակետները ևս իրարամերժ են. ռուս հեղինակների տեսակետները կարելի է դասակարգել երեք խմբի. առաջին խումբ հեղինակների կարծիքով այս պայմանագիրն առուվաճառքի պայմանագրի տարատեսակ է¹¹, ըստ երկրորդ խումբ հեղինակների՝ ծառայությունների մատուցման պայմանագիր¹², և վերջապես երրորդների կարծիքով՝ այն իր մեջ պարունակում է մի քանի պայմանագրերի տարրեր, ուստի՝ խառը պայմանագիր է¹³: Որոշ հեղինակներ էլ զբոսաշրջիկի հետ կնքվող պայմանագրի տեսակը պայմանավորում են նրանով, թե ով է հանդես գալիս վերջինիս կոնտրագենտի դերում՝ զբոսաշրջային օպերատորը, թե՛ գործակալը¹⁴:

Զբոսաշրջային պայմանագիրն առուվաճառքի պայմանագիր համարող հեղինակներն իրենց տեսակետը հիմնավորում են նրանով, որ զբոսաշրջային փաթեթն ապրանք է¹⁵ կամ զբոսաշրջիկի հետ պայմանագրային հարաբերությունների մեջ չգտնվող երրորդ անձանց կողմից մատուցվող ծառայությունների նկատմամբ՝ վերջինիս փոխանցվող պահանջի իրավունք, քանի որ զբոսաշրջիկի հետ պայմանագիր կնքելիս զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտը ոչ թե մատուցում է զբոսաշրջային ծառայությունները, այլ փոխանցում է դրանց նկատմամբ իրավունքներ (երաշխիքներ)¹⁶:

Федерации” от 24.11.1996 г., N 132-ФЗ, հոդված 10), իսկ **ՌԴ քաղաքացիական օրենսգրքում**՝ «զբոսաշրջային սպասարկման ծառայության մատուցման պայմանագիր» (Гражданский кодекс Российской Федерации, Ч. 1, N 51-ФЗ, принят Государственной Думой, 21 октября 1994 года, вступление в силу 1 января 1995 года, հոդված 779); **Վրաստանի քաղաքացիական օրենսգրքում**՝ «զբոսաշրջության գործարք, որով ճանապարհորդության կազմակերպիչը պարտավորվում է ճանապարհորդին մատուցել համաձայնեցված ծառայությունները» (Civil Code of Georgia, N786, 26/06/1997, հոդված 657):

¹¹Տե՛ս օրինակ՝ **Балаганская М.**, Роль этнокультурного компонента в формировании туристического продукта http://tourlib.net/books_tourism/balaganskaya.htm: **Сергеев В.**, Договор об оказании международных туристских услуг: Теоритические проблемы и практические аспекты правоотношений туриста и туристской фирмы в процессе заключения договора//Право и экономика, 1998, N 4, էջ 18:

¹²Տե՛ս **Писаревский Е.**, Еще раз о правовой природе договора на туристическое обслуживание //Юрист. 2000. № 8, էջեր 5-6.; **Барабанова П.**, Гражданско-правовое регулирование договорных отношений в сфере туризма в России и Англии, Дисс., М. 2017, էջ 100; **Отческий И.**, Защита прав потребителей в обязательствах по возмездному оказанию туристских услуг, М., “Юстицинформ”, 2017, էջ 25; Гражданское право, Учебник, Том 2, под ред. **А. Сергеева, Ю. Толстого**, М., “Проспект” 2005, էջ 636:

¹³Հղումն ըստ՝ **Ган Н.** Правовое регулирование деятельности по оказанию туристских услуг в Российской Федерации, Дисс, М. 2008, էջեր 125-126:

¹⁴Տե՛ս **Ломакина Е.**, Содержание туристских правоотношений//Европейские перспективы, N 4, 2013, էջեր 138-139, **Абдурахманов А., Пикуцкая О.**, К вопросу о договорных отношениях в туризме//Вестник ассоциации вузов туризма и сервиса 2010 / № 1, էջ 44:

¹⁵Տե՛ս օրինակ՝ **Балаганская М**, նշված աշխատ., http://tourlib.net/books_tourism/balaganskaya.htm. **Гордеева М.**, Юридическая природа договора о реализации туристского продукта, <http://www.yurclub.ru/docs/civil/article350.html>; **Устюгова Е., Попова Т.**, Туристский продукт и туристские услуги//Транспортное дело России, N 10, 2009, էջ 59:

¹⁶Տե՛ս **Сергеев В.**, նշված աշխատ., էջ 18:

Հեղինակների՝ մեծամասնություն կազմող մյուս խումբը՝ ի դեմս Մ. Բրագինսկիի, Վ. Վիտրյանսկիի, Օ. Սադիկովի, Ա. Իվանովի, Ա. Կաբալկինի, Յա. Պարցիյի, Ե. Պիսարևսկու, Յա. Վոլվաշի, Ի. Օտչեսկու, Պ. Բարաբանովայի և այլոց, հերքում է զբոսաշրջային փաթեթն ապրանք համարելու թեզն այն հիմնավորմամբ, որ այն ծառայությունների ամբողջություն է¹⁷:

Անգլալեզու գրականության մեջ կա տեսակետ, որ քննարկվող պայմանագիրը ոչ թե դասական իմաստով ծառայությունների մատուցման պայմանագիր է, այլ խառը պայմանագիր, որը պարունակում է մի քանի պայմանագրերի, այդ թվում՝ ծառայությունների մատուցման, փոխադրման, անգամ՝ աշխատանքային պայմանագրի տարրեր, ինչպես նաև միայն իրեն բնորոշ այնպիսի տարրեր, ինչպիսիք են ճանապարհորդությունն իրականացնելիս սպառողի անվտանգությունն ապահովելու պարտականությունը¹⁸: Միաժամանակ, ժամանակակից արևմտյան հեղինակների աշխատություններում առավել հաճախ կարելի է հանդիպել տեսակետ առ այն, որ քննարկվող պայմանագիրը քաղաքացիական իրավունքին մինչ այժմ անհայտ պայմանագրի հատուկ տեսակ է (*sui generis*):

Ինչպես հայտնի է, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրքը գույքը¹⁹ (ներառյալ դրամական միջոցները, արժեթղթերը և գույքային իրավունքները) և ծառայություններն առանձնացնում է որպես քաղաքացիական իրավունքի տարրեր օբյեկտներ (հոդված 132): Այս տարանջատումն ինքնանպատակ չէ, այլ ունի կարևոր իրավաբանական նշանակություն. դա հետապնդում է քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտներից յուրաքանչյուրի համար որոշակի քաղաքացիաիրավական ռեժիմ սահմանելու նպատակ: Մինչդեռ պրակտիկայում հաճախ տեղի է ունենում այդ օբյեկտների իրավական

¹⁷Տե՛ս Гражданское право России: Обязательственное право: Курс лекций, отв. ред. Садиков О., «Юрист» 2004, էջ 326 <https://legals.com/download/books/lib/civil-law/book-001.pdf>; **Вольвач Я.**, Туристские услуги как объект гражданских правоотношений, М. «Норма-Инфра», 2012, էջ 44; **Брагинский М., Витрянский В.**, Договорное право, Книга третья, Договоры о выполнении работ и оказании услуг, 2-ое изд., М., «Статут», 2011, էջ 227, **Барабанова П.**, նշված աշխատ., էջ 34; **Писаревский Е.**, նշված աշխատ., նույն տեղում:

¹⁸Տե՛ս **Czekaj R., Kulig K.**, Contract for Package Travel, Package Holidays and Package Tours, ISSN electronic version 2353 – 9119 Central and Eastern European Journal of Management and Economics, Vol. 6, No. 2, 109-124, June 2018, էջեր 120-121:

¹⁹Ակնհայտ է, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 132-րդ հոդվածում, որպես քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտ՝ առանձնանցելով գույքը, օրենսդիրը նկատի ունի գույքը՝ որպես իր (այս մասին տե՛ս **Բարսեղյան Տ.Վ.**, Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք, Առաջին մաս, չորրորդ հրատ, Եր., «Տիգրան Մեծ» հրատ., 2014, էջ 182):

ռեժիմների չհիմնավորված շփոթ²⁰: Ընդամին, ՀՀ դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը վկայում է, որ դատարանները նույնպես հաճախ սխալ են որակում զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցման առնչությամբ առաջացող իրավահարաբերությունները՝ դրանց նկատմամբ կիրառելով մատակարարման պայմանագրից մինչև անգամ արտապայմանագրային պարտավորությունների կանոնակարգմանն ուղղված նորմեր²¹:

Նման պայմաններում հարց է առաջանում՝ ի վերջո, ո՞ր պարտավորական հարաբերությունների խմբին պետք է դասել զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների և զբոսաշրջիկների միջև, այդ թվում՝ զբոսաշրջային փաթեթների շրջանակներում ծագող իրավահարաբերությունները:

Քաղաքացիական օրենսդրությամբ՝ գույքը (գույքային իրավունքները) և ծառայությունները քաղաքացիական շրջանառության մի մասնակցից մյուսին հատուցման դիմաց «փոխանցելը» տեղի է ունենում տարբեր իրավահարաբերությունների շրջանակներում: Եթե որոշակի վճարի դիմաց գույքը (ապրանք) մի անձից մյուսին որպես սեփականություն հանձնելն առաջացնում է առավաճառքի իրավահարաբերություն, ապա այն բոլոր պարտավորությունները, որոնց առարկան որոշակի ծառայություն մատուցելն է, օրենսդրի կողմից առանձնացվել են որպես քաղաքացիաիրավական պարտավորության ինքնուրույն տեսակ՝ ծառայությունների մատուցման պարտավորություն²²: «Զբոսաշրջության մասին» ՀՀ օրենքի համաձայն՝ զբոսաշրջային փաթեթն առնվազն երկու տարբեր զբոսաշրջային ծառայությունների համալիր է: Այս բնորոշումից ակնհայտ է, որ զբոսաշրջային փաթեթը՝ որպես ծառայությունների ամբողջություն, չի կարող համարվել գույք՝ «իր» իմաստով:

²⁰Տե՛ս Гражданское право: учебник: в 4 т., Т. 1, Общая часть, отв. ред. **Е. А. Суханов**, 2-е изд. перераб. и доп., М., Изд. «Статут», 2019, էջ 336:

²¹Օրինակ՝ **թիվ ԵԴ/8212/02/19** գործով 25.10.2019 թ. վճռով Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության դատարանը զբոսաշրջային գործակալության և հյուրանոցի միջև կնքված՝ հոգուտ զբոսաշրջիկի հյուրանոցային ծառայությունների մատուցման իրավահարաբերությունների նկատմամբ կիրառել է մատակարարման պայմանագրին վերաբերող նորմեր; թիվ **ԱԲԴ/1131/02/09** գործով ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանը 24.06.2010 թ. որոշմամբ կողմերի միջև ծագած ճանապարհորդությունը կազմակերպելու իրավահարաբերությունից բխող վնասի հատուցման պահանջի նկատմամբ կիրառելի է համարել արտապայմանագրային պարտավորություններին վերաբերող նորմերը՝ միաժամանակ նշելով, որ այդ հարաբերությունների նկատմամբ «Սպառողների իրավունքների պաշտպանության մասին» օրենքը կիրառելի չէ:

²²Տե՛ս **Քարսեղյան Տ., Հայկյանց Ա., Ղարախանյան Գ., Մեղրյան Ա.**, Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք, Երկրորդ մաս, երկրորդ հրատ., «Երևանի պետական համալսարանի հրատարակչություն», Երևան, 2008, էջ 276:

Ինչպես նշվեց, այս պայմանագիրն առուվաճառքի պայմանագրի տարատեսակ համարող հեղինակների շարքում առանձին խումբ են կազմում նրանք, որոնց կարծիքով՝ դրա առարկան զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտի կողմից զբոսաշրջիկին փոխանցվող՝ իր և զբոսաշրջային ծառայություններ մատուցողների միջև կնքված պայմանագրերից բխող պահանջի իրավունքն է: Այս տեսակետը նույնպես վիճելի է թվում. մասնավորապես՝ Օրենսգիրքը «գույք» կատեգորիայի մեջ ներառում է նաև գույքային իրավունքները, որոնց թվին են դասվում որոշակի տնտեսական արժեք ունեցող, այդ թվում նաև՝ աշխատանքների և ծառայությունների նկատմամբ պահանջի իրավունքը: Իսկապես, պահանջի իրավունքը՝ որպես որոշակի նյութական բարիքի դրսևորման իրավաբանական ձև, կարող է համարվել գույք²³:

Չանդրադառնալով իրավաբանական գրականության մեջ մինչ օրս վեճի առարկա դարձած այն հարցին, թե պահանջի իրավունքի՝ որպես գույքային իրավունքի փոխանցումը կարո՞ղ է արդյոք տեղի ունենալ առուվաճառքի պայմանագրի շրջանակներում, թե՞ ոչ, և վերադառնալով զբոսաշրջային փաթեթի էությանը՝ կարծում ենք, որ այն չի կարող դիտարկվել որպես երրորդ անձանց կողմից մատուցվող ծառայությունների նկատմամբ զբոսաշրջիկին փոխանցվող՝ զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտի պահանջի իրավունք ևս: Ասվածը հիմնավորելու համար անհրաժեշտ է քննարկել, թե զբոսաշրջային ծառայության նկատմամբ զբոսաշրջիկի պահանջի իրավունքն ինչ իրավահարաբերությունից է բխում:

Նախևառաջ, երրորդ անձանց կողմից մատուցվող որոշ ծառայությունների, օրինակ՝ ավիափոխադրման համար զբոսաշրջիկի պահանջի իրավունքը միշտ բխում է հենց զբոսաշրջիկի և ավիափոխադրողի միջև կնքված պայմանագրից, և դա միանգամայն արդարացված է, քանի որ անհնար է թռչել ինքնաթիռով՝ առանց ավիափոխադրողի հետ փոխադրման պայմանագիր կնքելու²⁴: Չբոսաշրջային ծառայության մատուցում պահանջելու իրավունքը ծագում է անմիջականորեն սպառողի մոտ նաև այն դեպքում, երբ այդ զբոսաշրջային ծառայությունը վերջինիս մատուցվում է զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտի և այդ ծառայությունը մատուցողի միջև գործակալման, կոմիսիայի կամ հանձնարարության պայմանագրերի հիման վրա

²³Տե՛ս **Тархов В.**, Гражданское право, Общая часть, Чебоксары, Чув. кн. изд-во, 1997, էջ 37:

²⁴Տե՛ս **Шевчук Д.**, Договорные отношения применительно к туризму// Финансовая газета. Региональный выпуск, 2009, N 21, <https://wiseeconomist.ru/poleznoe/54110-dogovornye-otnosheniya-primenitelno-turizmu>:

համագործակցության շրջանակներում: Իսկ այն դեպքում, երբ զբոսաշրջային ծառայությունն սպառողին է մատուցվում զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտի և զբոսաշրջային ծառայություն մատուցողի հետ հոգուտ երրորդ անձի կնքված ծառայության մատուցման պայմանագրի հիման վրա, այսինքն՝ երբ սպառողը ծառայություն մատուցողի հետ անմիջականորեն պայմանագրային հարաբերությունների մեջ չի մտնում, միևնույն է, այդ պայմանագրից բխող՝ զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտի պահանջի իրավունքն իր բովանդակությամբ, կարծում ենք, չի նույնանում նույն անձի հանդեպ սպառողի պահանջի իրավունքի հետ:

Այսպիսով՝ զբոսաշրջիկի և զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտի միջև կնքվող պայմանագրի իմաստն այն է, որ ծառայությունների մատուցման պահանջ ներկայացնելու իրավունքը զբոսաշրջիկին չի փոխանցվում, այլ ծագում է հենց վերջինիս մոտ և հենց զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտի նկատմամբ: Օրինակ՝ Վ. Վիտրյանսկին և Մ. Բրագինսկին որևէ տարբերություն չեն տեսնում զբոսաշրջային և դիցուք՝ աուդիտորական ընկերության և վերջիններիս ծառայությունների պատվիրատուի միջև առաջացող հարաբերությունների միջև: Ըստ հեղինակների՝ երկու դեպքում էլ պայմանագրի էությունը կողմերից մեկի (զբոսաշրջիկ, աուդիտորական ընկերության հաճախորդ) իրավունքն է մյուս կողմից պահանջելու որոշակի ծառայությունների մատուցում²⁵:

Վերոշարադրյալի լույսի ներքո անդրադառնալով զբոսաշրջային փաթեթի՝ որպես քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտի էությանը, կարելի է փաստել, որ այն՝ որպես զբոսաշրջային ծառայությունների համալիր, չի կարող դասվել ո՛չ նյութական իրերի շարքին, ո՛չ էլ համարվել զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների կողմից զբոսաշրջիկին փոխանցվող պահանջի իրավունք:

Օրենքը, զբոսաշրջային գործունեությունը բնորոշելով զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցման գործունեություն, կարծես ելնում է հենց այդ կանխավարկածից: Սա նշանակում է, որ զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների գործունեության բովանդակությունը որոշակի ծառայություն մատուցելն է, ինչը, բնականաբար, պետք է իրականացվի ծառայությունների մատուցման պայմանագրի

²⁵Տե՛ս **Брагинский М., Витрянский В.**, Договорное право, Книга третья, Договоры о выполнении работ и оказании услуг, 2-ое изд., М., «Статут», 2011, էջ 226:

շրջանակներում: Այդ մասին ուղղակիորեն ազդարարում է նաև ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրքը: Սակայն Օրենքում այդ մասին հստակ կարգավորումների բացակայությունը, փոխարենը՝ «զբոսաշրջային փաթեթի պայմանագիր», «վաճառք», «իրացում» եզրույթների օգտագործումը թույլ չի տալիս կնքվող պայմանագիրը միանշանակ բնորոշել որպես ծառայությունների մատուցման պայմանագիր: Եթե հարկային օրենսդրության²⁶ տեսանկյունից «իրացում» եզրույթը կիրառելի է ինչպես ապրանքների, այնպես էլ ծառայությունների նկատմամբ, ապա նույնը չի կարելի ասել քաղաքացիական պայմանագրային հարաբերությունների մասին: Քաղաքացիաիրավական տեսանկյունից «իրացում» և «վաճառք» եզրույթները կիրառելի են ապրանքների նկատմամբ, իսկ ծառայությունների վերաբերյալ Օրենսգիրքն օգտագործում է «մատուցում» եզրույթը, ինչն ինքնանպատակ չէ:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ կարծում ենք, որ, անկախ «Զբոսաշրջության մասին» ՀՀ օրենքում օգտագործվող եզրուֆաբանությունից, զբոսաշրջիկի և զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտի միջև կնքվող պայմանագիրը ծառայության մատուցման պայմանագիր է:

Միանշանակ չէ նաև քննարկվող պայմանագրի առարկայի հարցը: Ինչպես հայտնի է, ծառայությունների վճարովի մատուցման պարտավորության առարկան նյութականացված արտահայտություն չունեցող՝ ոչ նյութական ծառայություններն են²⁷: «Զբոսաշրջության մասին» ՀՀ օրենքը, սպառողի և զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտի միջև կնքվող պայմանագիրն անվանելով զբոսաշրջային փաթեթի պայմանագիր և վերջինս բնորոշելով միևնույն այցելության ընթացքում առնվազն երկու տարբեր տեսակի ծառայությունների համալիր, հաջորդիվ թվարկում է զբոսաշրջային ծառայությունները. դրանք են՝ ուղևորափոխադրման, հյուրանոցային, էքսկուրսային, ավտոտրանսպորտային միջոցի վարձույթի ծառայությունները, ինչպես նաև զբոսաշրջիկին մատուցվող կամ առաջարկվող որևէ այլ ծառայություն, որը նշված ծառայությունների անբաժանելի մաս չի կազմում (հոդված 3):

²⁶ՀՀ հարկային օրենսգրքի 4-րդ հոդվածի 1-ին մասի 53-րդ կետի համաձայն՝ իրացում է համարվում մեկ անձից մեկ այլ անձի ապրանքի և (կամ) աշխատանքի կատարման արդյունքի նկատմամբ սեփականության իրավունքի փոխանցումը կամ ծառայության մատուցումը՝ որևէ ձևով կատարվող հատուցմամբ (այդ թվում՝ մասնակի): Հայաստան Հանրապետության հարկային օրենսգիրք, ընդունվել է 04.10.2016 թ., ուժի մեջ մտել՝ 01.01.2018 թ., ՀՀՊՏ 2016.11.04/79(1259):

²⁷Տե՛ս Гражданское право, Учебник, Том 2, под ред. **А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого**, М., «Проспект», 2005, էջ 633:

Զբոսաշրջային փաթեթների կազմում ավանդաբար ներառվող՝ զբոսաշրջային ծառայությունների այս տիպային շրջանակը հիմք է հանդիսացել գրականության մեջ այն տեսակետի լայն տարածման համար, որ զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտի և սպառողի միջև կնքվող ծառայությունների մատուցման պայմանագրի առարկան հենց զբոսաշրջիկին մատուցվող տեղափոխման (փոխադրման), տեղաբաշխման, հյուրանոցային, սննդի, էքսկուրսային և այլ ծառայությունները կամ դրանց համալիրն է²⁸:

Զբոսաշրջության ոլորտն ուսումնասիրող ռուս հեղինակների ճնշող մեծամասնության աշխատություններում կարմիր թելի նման անցնող այս թեզն էլ հենց հիմք է դարձել քննարկվող պայմանագիրը **«զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցման պայմանագիր»** անվանելու համար: Ընդ որում՝ այդ հեղինակներից շատերի կարծիքով՝ այս դեպքում գործ ունենք քաղաքացիական շրջանառության մեջ լայն տարածում ունեցող՝ պարտապանի կողմից պարտավորության կատարումը երրորդ անձի վրա դնելու իրավական մեխանիզմի հետ: Օրինակ՝ Մ. Բրագինսկու և Վ. Վիտրյանսկու կարծիքով՝ զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցման պայմանագրի նկատմամբ այդ մոդելի կիրառման հնարավորությունն ուղղակիորեն բխում է քաղաքացիական օրենսգրքից՝ հենց միայն այդ իրավահարաբերության սուբյեկտային կազմի ուժով. զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտը պարտապան է, զբոսաշրջիկը՝ պարտատեր, իսկ ծառայություններ մատուցողներն այն երրորդ անձինք են, որոնք կապում են պարտապանին և պարտատիրոջը²⁹:

Պարտապանի կողմից պարտավորության կատարումը երրորդ անձի վրա դնելու իրավական մեխանիզմը՝ որպես զբոսաշրջիկի և զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտի միջև առաջացող հարաբերությունների կառուցման հիմնական իրավական ձև, ընդգծում են նաև այլ հեղինակներ՝ կարևորելով այն, որ այդ դեպքում զբոսաշրջային

²⁸Տե՛ս օրինակ՝ **Брагинский М.**, Витрянский В., Договорное право, Книга третья, Договоры о выполнении работ и оказании услуг, 2-ое изд., М., “Статут”, 2011, էջ 226; **Накушнова Е.В., Кириченко О.В.**, Вопросы гражданско-правового регулирования оказания туристских услуг в Российской Федерации, Туризм: право и экономика//№ 2, М., 2016, էջ 9, Гражданское право России: Обязательственное право: Курс лекций, отв. ред. **Садиков О.** «Юристь» 2004, էջ 326 <https://legalns.com/download/books/lib/civil-law/book-001.pdf> :

²⁹Տե՛ս **Брагинский М., Витрянский В.**, նշված աշխատ., նույն տեղում:

գործունեության սուբյեկտը ծառայություններ մատուցողների գործողությունների համար պատասխանատվություն կրի զբոսաշրջիկի առջև³⁰:

Կարծում ենք՝ այս տեսակետին դժվար է համաձայնել: Առավել հիմնավոր է թվում Օ. Վիկուլովակի տեսակետը, ով նշում է, որ ճանապարհորդությունը կազմակերպելուն ուղղված գործունեությունն անհրաժեշտ է տարբերել զբոսաշրջային ծառայություններ մատուցելու գործունեությունից, քանի որ զբոսաշրջային ծառայությունը գործունեություն է, որն ուղղված է անմիջականորեն ճանապարհորդության ընթացքում զբոսաշրջիկի պահանջմունքների բավարարմանը: Մինչդեռ զբոսաշրջային գործունեությունն անհատ ձեռնարկատերերի և իրավաբանական անձանց պրոֆեսիոնալ գործունեությունն է՝ ուղղված ճանապարհորդությունը (կամ առանձին զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցումը-**Ե.Ս.**) կազմակերպելուն, որտեղ զբոսաշրջային ընկերությունը հանդես է գալիս որպես ճանապարհորդության կազմակերպիչ, բայց ոչ որպես այդ ճանապարհորդությունն ապահովող ծառայությունները մատուցող³¹: Նշված տեսակետին հակված են նաև այլ հեղինակներ³²:

Եվ իրոք, Օրենքում թվարկված զբոսաշրջային ծառայությունների թվարկումից ակնհայտ է, որ դրանց մեծ մասը գործնականում չեն կարող մատուցվել ո՛չ զբոսաշրջային օպերատորի, ո՛չ գործակալի կողմից: Ակնհայտ է, որ օրինակ՝ առանձին տեսակի տրանսպորտային միջոցներով (օրինակ՝ ավիափոխադրում) զբոսաշրջիկների տեղափոխման ծառայություն կարող են մատուցել միայն փոխադրողները, հյուրանոցային ծառայություն՝ հյուրանոցային տնտեսության օբյեկտները և այլն: Իհարկե, որոշ դեպքերում (հիմնականում ներքին զբոսաշրջության շրջանակներում) առանձին ծառայություններ կարող են մատուցել հենց զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտները (օրինակ՝ տուրերի շրջանակներում սեփական փոխադրամիջոցներով զբոսաշրջիկների տեղափոխումը): Ավելին, այլ սուբյեկտների կողմից մատուցվող ծառայությունների հիման վրա ձևավորված զբոսաշրջային փաթեթների շրջանակներում սպառողի ճանապարհորդությունը կազմակերպելիս որոշ լրացուցիչ ծառայություններ ևս

³⁰Տե՛ս **Накушнова Е., Кириченко О.**, նշված աշխատ., նույն տեղում, **Писаревский Е.**, նշված աշխատ, նույն տեղում, Гражданское право России: Обязательственное право: Курс лекций, отв. ред. **Садиков О.**, М. «Юристъ» 2004, էջ 326 <https://legalns.com/download/books/lib/civil-law/book-001.pdf>:

³¹Տե՛ս **Виколова О.**, նշված աշխատ., էջեր 12-13:

³²Տե՛ս **Батищев Е.А.** «О правовом положении субъектов туристской деятельности»//Пробелы в российском законодательстве, N 4, 2011, էջ 56:

կարող են մատուցվել անձամբ զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների կողմից (օրինակ՝ վիզա ստանալու համար անհրաժեշտ փաստաթղթերի ձևակերպումը և այլն):

Այս ամենը թույլ է տալիս եզրահանգել, որ զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների գործունեությունը ոչ միշտ է հանգում զբոսաշրջային ծառայություններ մատուցելուն, ճիշտ հակառակը՝ այդ գործունեությունը մեծամասամբ ուղղված է ոչ թե ինքնին այդ ծառայությունները մատուցելուն, այլ երրորդ անձանց կողմից մատուցվող ծառայությունների համադրման միջոցով սպառողի համար միասնական, ամբողջական արդյունք ապահովելուն:

Վերոգրյալի լույսի ներքո անդրադառնալով քննարկվող պայմանագրի առարկային՝ պետք է ընդունել, որ դրան միանշանակ բնորոշում տալը բավականին բարդ է, քանի որ յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում, կախված սպառողի պատվերից, մատուցվող ծառայությունների շրջանակը կարող է միանգամայն տարբեր լինել. կարող են պատվիրվել ինչպես զբոսաշրջային փաթեթում կամ տուրում ընդգրկված, այնպես էլ առանձին զբոսաշրջային ծառայություններ. զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտը կարող է ինչպես սոսկ կազմակերպել ծառայություններ մատուցող այլ անձանց կողմից համապատասխան ծառայության մատուցումը, այնպես էլ՝ անձամբ մատուցել որոշ զբոսաշրջային ծառայություններ: Այսինքն՝ զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների գործունեության բովանդակությունը շատ ավելի լայն է, քան զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցումը:

Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ կարծում ենք, որ, չնայած միջազգային իրավական փաստաթղթերով, տարբեր երկրների, ինչպես նաև ՀՀ օրենսդրությամբ սպառողի հետ կնքվող պայմանագրի իրավական բնույթի հարցում առկա տարբեր մոտեցումներին, դրանից զբոսաշրջային պարտավորության էությունը չի փոխվում. դա պատվիրատուի պատվերի հիման վրա և դրան համապատասխան սպառողի ճանապարհորդությունը կազմակերպելուն ուղղված գործունեություն է, որը կարող է ներառել ինչպես զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների կողմից անմիջականորեն զբոսաշրջային ծառայություն/ներ մատուցելը, այնպես էլ երրորդ անձանց կողմից նման ծառայության/ծառայությունների մատուցումը կազմակերպելը: Կարծում ենք՝ հենց այս ծառայությունն է սպառողի և զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտի միջև կնքվող ծառայության մատուցման պայմանագրի առարկան: Մինչդեռ Օրենքով սահմանված՝

«զբոսաշրջային փաթեթի պայմանագիր» եզրույթը և այդ պայմանագրի իրավական բնորոշումը չեն արտացոլում զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցման կապակցությամբ կողմերի միջև առաջացող պայմանագրային հարաբերությունների օբյեկտը, ուստի կարծում ենք, որ անհրաժեշտ է օրենսդրորեն սահմանել կողմերի հարաբերությունները միջնորդավորող պայմանագրի այնպիսի համապարփակ բնորոշում, որը համահունչ կլինի սպառողներին մատուցվող ծառայությունների ցանկացած շրջանակի կապակցությամբ ծագող իրավահարաբերությունների էությանը³³:

Ըստ այդմ՝ առաջարկում ենք «Զբոսաշրջության մասին» օրենքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 13-րդ կետը շարադրել հետևյալ խմբագրությամբ.

«13) զբոսաշրջային պայմանագիր-ծառայությունների մատուցման պայմանագիր, որով կատարողը՝ զբոսաշրջային օպերատորը և/կամ գործակալը, պարտավորվում է պատվիրատուի առաջադրանքով սպառողին մատուցել զբոսաշրջային ծառայություն կամ այդ ծառայությունների համալիր և/կամ կազմակերպել երրորդ անձանց կողմից զբոսաշրջային ծառայության կամ այդ ծառայությունների համալիրի մատուցումը, իսկ պատվիրատուն պարտավորվում է վճարել այդ ծառայության համար:»:

³³Օրենսգիրքը քննարկվող պայմանագիրն անվանում է «զբոսաշրջիկության ծառայության մատուցման պայմանագիր»: Թեև արդի հայերեն բացատրական բառարաններում բացակայում է «զբոսաշրջիկություն» բառի բացատրությունը, սակայն դրա լեզվաբանական իմաստը հուշում է, որ այն շեշտադրում է զբոսաշրջիկ լինելու, նման կարգավիճակ ունենալու հանգամանքը, ինչը նույնպես խնդրո առարկա ծառայության մատուցման պայմանագիրը բնորոշող համարժեք եզրույթ չի թվում:

Հետևաբար, կարծում ենք, որ օրենսդրորեն անհրաժեշտ է ամրագրել այս պայմանագիրը բնորոշող այնպիսի եզր, որը կընդգրկի զբոսաշրջային գործունեության ոլորտում մատուցվող ծառայությունների ողջ համակարգը՝ ներառելով ոչ միայն բուն զբոսաշրջային ծառայությունները, այլև զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների կողմից ապահովվող կազմակերպչական, միջնորդական և օժանդակ բաղադրիչները: Այլ կերպ՝ կունենա առավել լայն սեմանտիկ ծավալ, քան «զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցման պայմանագիր» կամ «զբոսաշրջային փաթեթի պայմանագիր» եզրույթներն են:

ДОГОВОР ОКАЗАНИЯ ТУРИСТИЧЕСКИХ УСЛУГ КАК ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЙ ДОГОВОР И НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЕГО ПРЕДМЕТА

САГОЯН ЕВА

Советник Генерального прокурора РА,
Преподаватель кафедры гражданского права
юридического факультета
Ереванского государственного университета

Аннотация. Статья исследует правовую природу договора об оказании туристических услуг и вопросы, связанные с его предметом. Анализ договора туристического пакета по Закону РА «О туризме» выявляет несоответствия с Гражданским кодексом РА и показывает, что туристический пакет, как объект гражданских прав, представляет собой совокупность услуг, что делает необоснованным использование терминов «реализация» и «продажа». В то же время в статье обосновывается, что предмет настоящего Договора является не только туристическая услуга или комплекс этих услуг, предоставляемых субъектами туристской деятельности, но и услуга по организации путешествий потребителей или отдельных туристических услуг в рамках туристического пакета или тура, состоящего из туристических услуг, предоставляемых третьими лицами, поэтому предлагается такое всеобъемлющее определение договора между сторонами, которое соответствовало бы любому кругу услуг, предоставляемых потребителям.

Ключевые слова: туристический пакет, туристическая услуга, организация путешествия, турист, туристический оператор, туристический договор.

**THE CONTRACT FOR THE PROVISION OF TOURISM SERVICES AS A CIVIL CONTRACT AND CERTAIN
FEATURES OF ITS SUBJECT MATTER**

SAGHOYAN YEVA

Advisor to the Prosecutor General of the
Republic of Armenia,
Lecturer at the Chair of Civil Law,
Faculty of Law, Yerevan State University

Abstract. The article examines the legal nature of the contract for the provision of tourist services and issues related to its subject matter. Analysis of the legal qualification of the package travel contract under the RA Law “On Tourism” reveals inconsistencies between the objects of contractual obligations in the Civil Code of the RA and the sectoral law, showing that a package travel, as an object of civil rights, constitutes a **set of services**. Consequently, conclusions about its proprietary nature and the use of terms such as “realization” and “sale” regarding the statutory object are **unjustified**. The analysis also indicates that the subject matter of the contract includes not only tourist services provided by tourism activity entities themselves but also the organization of consumer travel within a package or tour composed of services from third parties, or the organization of individual tourist services. Therefore, the article proposes a **comprehensive definition of the contract**, applicable to the full range of services provided to consumers.

Key words: package travel, travel service, travel organization, tourist, tour operator, tourism contract.

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Հայաստանի Հանրապետության **քաղաքացիական օրենսգիրք**, ՀՕ-239, ընդունվել է 05.05.1998 թ., ուժի մեջ մտել՝ 01.01.1999 թ., ՀՀՊՏ 1998.08.10/17(50):
2. «**Ջրուսաշրջության մասին**» ՀՀ օրենք, ՀՕ-4-Ն, ընդունվել է 22.12.2023 թ., ուժի մեջ է մտել 01.09.2024 թ., սկզբնաղբյուրը՝ միասնական կայք 2024.01.9-2024.01.21:
3. «**Ջրուսաշրջության և զբոսաշրջային գործունեության մասին**» ՀՀ օրենք, ՀՕ-11-Ն, ընդունվել է 17.12.2003 թ., ուժի մեջ մտել՝ 08.02.2004 թ., ուժը կորցրել է 01.09.2024 թ., ՀՀՊՏ 2004.01.29/6(305) Հոդ.106:
4. Directive (EU) 2015/2302 of the European Parliament and of the Council of November 25, 2015 “**On Package Travel and Linked Travel Arrangements**”, Amending Regulation (EC) No 2006/2004 and Directive 2011/83/EU of the European Parliament and of the Council and Repealing Council Directive 90/314/EEC.
5. Civil Code of Georgia, N786, 26/06/1997.
6. Федеральный закон «**Об основах туристской деятельности в Российской Федерации**» от 24.11.1996 г., N 132-ФЗ.
7. **Гражданский кодекс Российской Федерации**, Ч. 1, N 51-ФЗ, принят Государственной Думой, 21 октября 1994 года, вступление в силу 1 января 1995 года.
8. Закон Украины «**О туризме**» от 15.09.1995 г.
9. Закон Республики Беларусь «**О туризме**» от 11.11.2021 г., № 129-3.
10. **Բարսեղյան Տ.Կ.**, Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք, Առաջին մաս, չորրորդ հրատ, Եր., «Տիգրան Մեծ» հրատ., 2014.
11. **Բարսեղյան Տ., Հայկյանց Ա., Ղարախանյան Գ., Մեղրյան Ա.**, Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք, Երկրորդ մաս, երկրորդ հրատ., «ԵՊՀ հրատարակչություն», Երևան, 2008
12. **Carlos Torres, Javier Melgosa Arcos, Laurence Jegouzo and others**, Collective Commentary about New Package Travel Directive, ESHTÉ, 2020.
13. **Czekaj R., Kulig K.**, Contract for Package Travel, Package Holidays and Package Tours, ISSN electronic version 2353 – 9119 Central and Eastern European Journal of Management and Economics, Vol. 6, No. 2, 109-124, June 2018.
14. **Абдурахманов А., Пикуцкая О.** К вопросу о договорных отношениях в туризме//Вестник ассоциации вузов туризма и сервиса 2010 / № 1.
15. **Балаганская М.**, Роль этнокультурного компонента в формировании туристического продукта http://tourlib.net/books_tourism/balaganskaya.htm.
16. **Барабанова П.**, Гражданско-правовое регулирование договорных отношений в сфере туризма в России и Англии. Дисс., М. 2017.

17. **Батищев Е.А.** О правовом положении субъектов туристской деятельности //Пробелы в российском законодательстве, N 4, 2011.
18. **Брагинский М., Витрянский В.,** Договорное право, Книга третья, Договоры о выполнении работ и оказании услуг, 2-ое изд., М., «Статут», 2011.
19. **Ган Н.** Правовое регулирование деятельности по оказанию туристских услуг в Российской Федерации, Дисс, М. 2008.
20. Гражданское право России: Обязательственное право: Курс лекций, отв. ред. **Садиков О.**, «Юристь» 2004.
21. Гражданское право России: Обязательственное право: Курс лекций, отв. ред. **Садиков О.** «Юристь» 2004.
22. Гражданское право, Учебник, Том 2, **под ред. А. Сергеева, Ю. Толстого, М.**, «Проспект» 2005.
23. Гражданское право: учебник: в 4 т., Т. 1, Общая часть, отв. ред. **Е. А. Суханов**, 2-е изд. перераб. и доп., М., Изд. «Статут», 2019.
24. **Ломакина Е.**, Содержание туристских правоотношений//Европейские перспективы, N 4, 2013.
25. **Накушнова Е.В., Кириченко О.В.**, Вопросы гражданско-правового регулирования оказания туристских услуг в Российской Федерации, Туризм: право и экономика//№ 2, М., 2016.
26. **Отческий И.**, Защита прав потребителей в обязательствах по возмездному оказанию туристских услуг, М., «Юстицинформ», 2017.
27. **Писаревский Е.**, Еще раз о правовой природе договора на туристическое обслуживание //Юрист. 2000. № 8.
28. **Сергеев В.**, Договор об оказании международных туристских услуг: Теоритические проблемы и практические аспекты правоотношений туриста и туристской фирмы в процессе заключения договора//Право и экономика, 1998, N 4.
29. **Тархов В.**, Гражданское право, Общая часть, Чебоксары, Чув. кн. изд-во, 1997
30. **Устюгова Е., Попова Т.**, Туристский продукт и туристские услуги//Транспортное дело России, N 10, 2009.
31. **Шевчук Д.**, Договорные отношения применительно к туризму// Финансовая газета. Региональный выпуск, 2009, N 21.
32. Թիվ **ԵԴ/8212/02/19** գործով 25.10.2019 թ. վճռով Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության դատարանի վճիռը:
33. Թիվ **ԱԲԴ/1131/02/09** գործով ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանը 24.06.2010 թ. որոշումը: